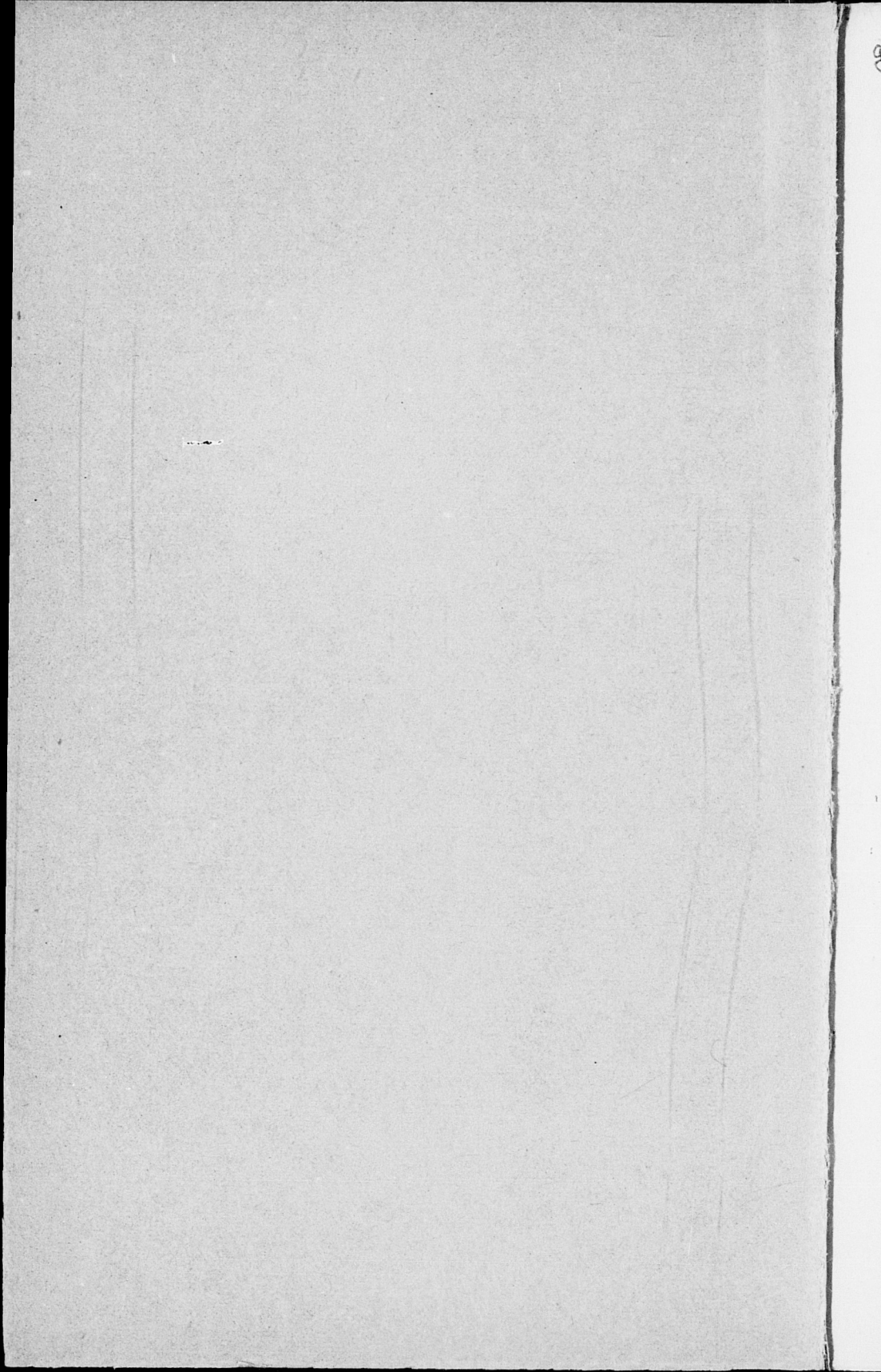

H. G. Jansen.

De Gemeente te Assen
en het synodaal fonds voor
haar gesticht.

DE GEMEENTE TE ASSWEILER
EN
HET SYNODAAL FONDS, VOOR HAAR GESTICHT,
DOOR
H. Q. JANSSEN.¹

»Op de grenzen van Frankrijk,» zoo schreef men in 1779, »waar het hertogdom Tweebruggen met den Elzas en Lotharingen zamenkomt, wonen nog een getal van negenhonderd tot duizend menschen,» die aan de Hervormde godsdienst zijn trouw gebleven. Ziedaar de kiem, waaruit de gemeente te Assweiler is opgegroeid.

Het dorp Assweiler ligt in den Neder-Elzas, bij Drulingen, midden in tusschen Tweebruggen en Saarbrück. Tot in 1871 behoorde het aan Frankrijk, maar na den bloedigen Fransch-Duitschen oorlog is het met den Elzas aan Pruisen vastgehecht.

De zoeven vermelde negenhonderd tot duizend menschen, aldaar woonachtig, hadden sedert het laatst der 17de eeuw, gedurende een tijdsverloop van 85 jaren, vermoedelijk ten gevolge van de herroeping van het edict te Nantes in 1685, van den kant der Roomschegezinden allerlei mishandeling en geloofsvervolging ondervonden. Desniettegen-

¹) Toen ik in den zomer van 1877 de eer had lid te zijn van de synode der Hervormde kerk, kwam daar, als naar gewoonte, het synodaal fonds voor Assweiler ter sprake. Sommigen vraagden naar den oorsprong van dat fonds; doch men wist het antwoord daarop niet te geven. Ik voegde er de aanmerking bij, dat bij de bewerking van den catalogus van het oud synodaal archief de gemeente te Assweiler mij meermalen was voorgekomen. Daarop ontving ik van meer dan ééne zijde de uitnoodiging om in gemeld archief een onderzoek naar Assweiler in te stellen. Hieraan heb ik voldaan, en het volgende opstel heeft daaraan zijn oorsprong te danken. Slechts heb ik het hier en daar gewijzigd en met eenige toevoegselen vermeerderd.

staande stonden zij onwrikbaar vast in het aankleven hunner Hervormde belijdenis, en om die belijdenis getroostten zij zich velerlei ongemak en opoffering. Ten einde hun' gemeenschappelijke godsdienst waar te nemen, hunne kinderen te laten doopen en aan te zitten aan het heilige avondmaal, waren zij genoodzaakt zich te begeven naar vergelegene streken, in het Nassausche. Verwijderd van kerk, en school, verkeerden zij in gedurige vrees voor de woede der Roomsche bevolking, aan wie zij een doorn in het oog waren.

Geen wonder, dat velen onder dat harde juk wanhopig of gevoelloos werden en bezweken voor de dwangmiddelen der Roomsche kerk of zich door hare aanlokselen van tijdelijk voordeel verleiden lieten om in haren schoot weêr te keeren.

De kleine kudde zou dan ook misschien gansch verdwenen zijn, indien er niet juist in tijds redding was opgedaagd. Hooggeplaatste personen traden daartoe tusschen beide. Een Hervormd minister aan het Fransche hof, wiens naam ons verzwegen wordt, werd in de laatste helft der vorige eeuw haar veel vermogende voorspraak. Vooral ook de opperhofmaarschalk CHRISTIAAN CATHCART VON CARBISTON, die heer van Assweiler was, wist door zijne tusschenkomst te bewerken, dat eindelijk acht geslagen werd op de menigvuldige smeekschriften, die van de arme Hervormden sinds lange waren uitgegaan. In 1776 werd hun van den Franschen koning en het parlement vrijheid van godsdienst toegestaan, en 't werd hun vergund in het vlek Assweiler eene Hervormde kerk, pastorie en school te stichten.

Veel had de gemeente te Assweiler inzonderheid ook te danken aan drie adellijke vrouwen, met name VON STEIN CALLENFELS, van wie ééne, FREDERICA, met den genoemden CATHCART gehuwd was. Den 2den December van laatstgemeld jaar verleenden zij aan de Hervormde Assweilers eenige privilegiën, waaronder deze, dat het hun vergund werd zich vaste goederen te verwerven, eene pastorie en school te bouwen en de verworven bezittingen te bestemmen tot onderhoud van een' predikant en een' schoolonderwijzer, terwijl hun het ongestoorde eigendom hunner goederen en de beschikking daarover ten volle gewaarborgd werd.¹

¹) Zie 79, 5 van den catalogus van het oud synodaal archief, waar het volgende vermeld wordt:

»Extractus derer von Freyfrau HENRIETTA VON KELLENBACH gebornen von

Weldra verwierf zich de gemeente nu ook een' eigen predikant. In 1777 nam JOHAN WOLFGANG WERNHER KIRCHHOFFER den herdersstaf onder haar op. Hij deed dat edelmoedig, zonder daarvoor eenige belooning te vergen. Doch zulk een toestand kon natuurlijk op den duur niet worden volgehouden. Voor de stichting van het kerkgebouw enz. waren schulden gemaakt; er moest een fonds tot stand komen, waaruit het tractement van den predikant en den schoolonderwijzer kon gevonden worden. Daartoe richtte zich de gemeente aanvankelijk tot eenige zustergemeenten in Duitschland. Dit leverde echter geen genoegzame vrucht op, daar de meeste van haar, in behoeftige omstandigheden verkeerende, zelve ondersteuning noodig hadden.

In dezen toestand besloot men een beroep te doen op de weldadigheid der geloofsgenooten in Holland, van wier Christenzin en broederlijke mededeelzaamheid de lof tot in Frankrijk en Duitschland was doorgedrongen, en waarvan de Assweilers reeds eenige ondervinding hadden opgedaan. Toen de predikant KIRCHHOFFER twee jaren geheel belangeloos de gemeente gediend had, vond men goed, dat hij een' reis zou doen naar ons vaderland, ten einde hier liefdegaven in te zamelen tot onderstand zijner arme, zoo lang beproefde kudde. Die poging slaagde uitnemend. Hij vond hier »vrienden en vaders,» zooals boven bedoeld schrijven zich uitdrukt, die zich de

STEIN CALLENFELS, Fraulein CHARLOTTA DE STEIN CALLENFELS und FRIDERICA CATHCART VON CARBISTON, geböhren von STEIN CALLENFELS unteren 2 Dec. 1776 der reformirten Gemeinde Assweiler ertheilten Privilegien.

»§ 2.

»Desgleichen berechtigen wir sothaber Gemeinde, so viel es ihr vermögen und die mildthätigkeit auswärtiger gleicher religions verwandten nur immer gestalten wird, Acquisitiones von liegenden Guthern zu machen, Pfarr- und Schulhauss zu erbauen, und die zu acquirirende Güther zu Erhaltung eines zeitlichen Pfarrers und Schuldieners zu bestimmen, also und dergestalten, dass ihr das dessfallsige Eigenthum und die vollkommenste Desposition darüber niemalen gekrancket oder unter irgend einen Praetexte angesprochen werden solle.»

Met de familie VON STEIN CALLENFELS zal ook wel verwantschapt geweest zijn baron FREDERIK v. S. C., »rijksridder, groot jagermeester van Z. K. H. prins Palatin, regerend hertog van Tweebruggen.» Hij had twee kinderen, van wie eene gehuwd, in 1768. *Bockzaal* van Mei 1768, bl. 616, 617, en van Junij 1752.

Deze familie heeft ook hare takken verspreid in ons vaderland; sommigen er van bekleeden in Nederland hooge betrekkingen.

belangen der nieuw gestichte gemeente met warmte aantrokken en hart en hand ontsloten om haar te steunen en op te bouwen. Zóóveel werd in Holland geëcolleeteerd, dat uit de overgehouden som niet alleen de gemaakte schulden geheel konden worden afbetaald, maar daarenboven een kapitaal van f 1500 tegen 5 ten honderd kon belegd worden. Onze vaderen wenschten echter de hulpbehoevende Assweilers voor goed en voor altijd te redden. De gedeputeerden der synoden van Zuid- en Noord-Holland namen het besluit, om wat geëcolleeteerd en niet verzonden was en wat verder zou worden ingezameld, tot een vast fonds te maken, uit welks jaarlijksch inkomen de predikants- en onderwijzerswedde zou worden verzekerd. Dit fonds zou staan onder het beheer der genoemde gedeputeerden; en ziedaar den grond gelegd van het synodaal fonds voor Assweiler, dat tot op heden is in stand gebleven.

Voor dat fonds werd door den kerkeraad van Assweiler, bij schrijven van 8 Maart 1779, de medewerking der vaderlandsche synoden en klassen ingeroepen.¹

Wanneer wij het kapitaalboekje inzien, waarin aantekeningen omtrent het fonds voor Assweiler zijn opgenomen, dan blijkt ons daaruit, dat in 1791 een kapitaal van f 6000 voor de gemeente aldaar aanwezig was.²

Niet lang nadat de gemeente gesticht was, openbaarde zich echter op nieuw een' tegenstander, en nu niet, gelijk van ouds, uit de Roomsche, maar uit de Luthersche kerk. Tot deze kerk behoorde zekere heer VAN ZIJLHARD. Hij leefde in vijandschap met zijn' zwager, den Hervormden beweldadiger der gemeente, den reeds genoemden CATHART, die tevens haar voornaamste lidmaat was. Uit haat tegen de Gereformeerden zocht hij de vrijheden te bekorten, door de Assweilers van den koning van Frankrijk verkregen. Hij koesterde het slechte opzet om de onlangs gestichte gemeente door valsche berigten bij de gedeputeerden der Hollandsche synoden te benadeelen. De kerkeraad van Assweiler geeft daarvan

¹) Zie 84, 2 van den aangeh. catalogus.

²) Zie 75 van den catalogus.

in Julij 1780 aan gedeputeerden kennis en meldt, dat hij den heer CATHCART gevraagd had, van de heillooze oogmerken des Lutherschen vijands de synoden te onderrigten, met dringend verzoek aan de deputaten om op diens boozen toeleg geen acht te slaan. Er is dan ook een brief van CATHCART van 1 Augustus, waarin vermeld wordt, dat de vrijheer VAN ZIJLNHARD, door zijn huwelijk met jonkvrouw CHARLOTTE VON STEIN CALLENFELS zwager van CATHCART en tegelijk daardoor deelgeregtigde in de heerlijkheid van Assweiler geworden, zich verzet had tegen het voortbouwen van de pastorie en het schoolhuis, onder voorwendsel, dat de aanwezige gelden voor den bouw daarvan niet toereikend waren, en met bedreiging, dat hij de Hollandsche synoden daarover schrijven zou. Verder geeft de heer CATHCART deswege verantwoording.

Hierop volgt een andere brief van denzelfden CATHCART van 14 Januarij 1781, waaruit wij te weten komen, dat het bedrag van het in Holland belegde kapitaal voor Assweiler tot *f* 12,000 geklommen was, aan rente jaarlijks opbrengende *f* 360; voorts, dat thans de bouw der pastorie, op een' schuur en stal na, voltooid was.

't Mogt een' ramp voor de jeugdige gemeente geacht worden, dat de ijverige predikant KIRCHHOFFER haar reeds in 1781 ontnomen werd. Hij had een beroep naar zijn vaderland aangenomen en geeft daarvan bericht in een schrijven van Mei des genoemden jaars. Met aandoenlijke woorden dankt hij voor de hem steeds bewezen gunsten, en met den warmsten aandrang beveelt hij zijn' lieve gemeente te Assweiler verder aan de bescherming en in de toegenegenheid harer Hollandsche vrienden.

KIRCHHOFFER was uit Assweiler vertrokken naar Zellerdal. Uit zijn' standplaats aldaar schrijft hij op 't laatst der genoemde maand om nogmaals zijn' voormalige gemeente aan te bevelen en te verzoeken, dat men aan den heer CATHCART naauwkeurig den toestand van het fonds opgeve, ten einde tot het beroep van zijn' opvolger over te gaan. Tevens vermeldt hij, dat in 't verleden jaar van wege de synode van Gelderland en die van Stad en Lande de som van *f* 426 als liefdegift ontvangen was.

Nogmaals in dezelfde maand zond hij een' brief uit Manheim, die hoofdzakelijk van gelijken inhoud is.

De opvolger van KIRCHHÖFFER was vermoedelijk JOHANNES JACOBUS SCHEFFER. Van hem althans, als predikant te Assweiler, is den 12den Februarij 1786 een Latijnsche brief uitgegaan, waarin hij dank zegt voor de ontvangst van *f* 100 en voor de menigvuldige giften, die steeds aan zijn' gemeente werden toegeschikt, met aanbeveling van haar in de voortdurende liefde harer begunstigers in Holland.

Tijdens de Fransche overheersching schijnt het fonds voor Assweiler achteruitgegaan en der ontbinding nabij te zijn geweest. Zooveel is zeker, dat er een voorstel tot verdeeling door de Zuid-Hollandsche synode aan de andere daarbij belang hebbende synoden in overweging werd gegeven. Daarop werd in December 1809 door de classis van Schouwen en Duiveland geantwoord, dat men daaromtrent de acten van 1779 en 1780 had ingezien; zoodat we mogen aannemen, dat ook door Zeeland in der tijd tot de stichting van het fonds was bijgedragen. Hetzelfde blijkt uit het antwoord van de deputaten der synode van Overijsel, gegeven in April 1810: er wordt in gezegd, dat gemelde synode van 1781 tot 1785 het fonds met de som van *f* 110 gestijfd had. Beide stemden in de evenredige verdeeling toe en verzochten, dat hun aandeel hun zou worden toegezonden. Die voorgestelde verdeeling is echter — waardoor, is onzeker — gelukkig niet tot stand gekomen, en wij mogen ons verheugen, dat de voorvaderlijke stichting nog in onze dagen voortleeft. Thans bedraagt het fonds voor Assweiler, ingeschreven op het grootboek der nationale schuld, eene som van *f* 4600 nominaal, gevende eene jaarlijksche rente van *f* 115.

Zietdaar alles wat uit de gegevens in het synodaal archief ten aanzien der gemeente te Assweiler en haar fonds kan worden opgemaakt. Door vriendelijke tusschenkomst van den quæstor-generaal der synode, den heer J. R. SCHOLTEN, is het mij echter gelukt omtrent hare treurige geschiedenis in 1870 een en ander te vernemen; en door een' brief van haren tegenwoordigen predikant ben ik in staat er nog enkele bijzonderheden, betreffende haren huidigen toestand, bij te voegen.

De heer SCHOLTEN zond mij een schrijven van AD. GARCIN, predikant te Assweiler, van 14 December 1870, dat mij belangrijk genoeg voorkomt om het hier voor 't grootste gedeelte weêr te geven. Wij zien er ons levendig in beschreven de allerdroevigste omstandigheden ten gevolge van den oorlog, waarin toen de Assweilers gedompeld waren.

»L'année 1870,» schrijft de heer GARCIN, »est une année, que nous n'oublierons de notre vie. L'année s'annonça pour nous sous de mauvais auspices. Depuis Pâques jusqu'au mois d'Août pas une goutte de pluie dans nos contrées, de sorte que la récolte en foin et en paille a été complètement manquée. Les pommes de terre aussi ont beaucoup souffert; la pluie arriva à temps pour les raviver; mais elles sont devenues très-mauvaises et offrent une nourriture peu fortifiante.

Au milieu de ces soucis, la guerre fut déclarée, et dès le début, le 10 Août, notre contrée était littéralement inondée par les troupes allemandes; ce n'était plus une armée, c'était une migration de peuples.

Notre petit village, qui compte 65 feux, a eu à loger plusieurs fois des milliers d'hommes. Ce qui nous causait le plus de frayeur, c'était la cavalerie; nous n'avions presque pas de foin et il s'agissait de nourrir des centaines de chevaux.

Pour vous donner au tout cela une seule indication, je vous citerai mon propre exemple. Le premier jour, j'ai eu à loger et à nourrir un général de division, son aide-de-camp, 14 hommes et 6 chevaux; le second jour, 4 officiers et 4 chevaux et à loger 50 hommes; le troisième jour, 2 officiers, 2 hommes et 6 chevaux à loger et à nourrir. Avec cela, journallement des réquisitions en fourrage, vivres et en argent, soit pour les troupes de passage, soit pour les troupes occupant La-Petite-Pierre (Lützelstein) et investissant Phalsebourg.

Nous sommes situés sur un plateau assez élevé. de sorte que nous avons entendu le canon de cinq directions différentes: de Lichtenberg, de Bitche, de Phalsbourg, de Metz et de Strasbourg, dont nous avons entendu le bombardement pendant les cinq derniers jours, tout en étant éloignés de 13 lieues.

Mais il est inutile de faire une plus longue description de nos

angoisses et de nos misères (j'ai oublié de vous dire que la peste bovine a encore ravagé nos villages); vous avez, sans aucun doute, vu par la lecture des journaux, combien notre pauvre patrie a été éprouvée.

Que serions nous devenus, si la foi chrétienne ne nous avait soutenus? Oh, dans de pareils temps de crises et de douleurs, plus d'un a appris à regarder à Dieu et à chercher auprès de Lui un refuge assuré."

Na zich en zijne gemeente op nieuw dringend te hebben aanbevolen en zijne dankbaarheid te hebben uitgedrukt voor wat Assweiler steeds ontvangen had door de Nederlandsche weldadigheid, geeft de heer AD. GARCIN aldus zijn adres op: »Asswiller, près Drulingen, par La-Petite-Pierre, ¹ gouvernement général d'Alsace et de Lorraine (Bas-Rhin)."

De tegenwoordige predikant van Assweiler is de heer L. SCHWEN-DENER, van wien ik een' Franschen brief ontvangen heb van 20 December 1877. Daarin zijn eenige bijzonderheden vermeld, die ons de gesteldheid der gemeente aldaar, zooals die thans is, meer doen kennen. »Die gemeente," zoo schrijft genoemde predikant, »heeft zich gevormd van geëmigreerde Hervormden, meerendeels uit Zwitserland, die langzamerhand zich vestigden in dit door den dertigjarigen oorlog ontvolkte land. Zij telt thans zeven- tot achthonderd zielen, die ongelukkig niet dezelfde plaats bewonen: ze zijn verstrooid in meer dan dertig burgerlijke gemeenten. Vóór honderd jaar hebben zij zich tot éne gemeente vereenigd, waarvoor later de kerk en de pastorie van Assweiler, met behulp van het ontvangene uit Holland, gebouwd zijn. De moederkerk en de predikantswoning zijn alzoo te Assweiler gevestigd, als middelpunt eener gemeente van ongeveer tweehonderd zielen, verspreid tot op een' afstand van één tot twee uren. Evenwel is het dorp Assweiler voor het grootste gedeelte door Lutherschen bewoond. Te Schönburg, een dorp omstreeks anderhalf uur van hier verwijderd, is eene kerk, met onze gemeente verbonden, waarin ik éénmaal 's maands dienst

¹) Lützelstein is een kasteel (ook een graafschap) op een' berg, zes Duitsche mijlen van Straatsburg. Men heeft aan Lützelstein bij de Franschen de onzinnige vertaling gegeven van Petite-Pierre, alsof *stein* hier de beteekenis had van wat wij nu *steen* noemen.

doe: er vereenigen zich aldaar nagenoeg tweehonderd Gereformeerden. Eene gelijke kerk bevindt zich te Hinsburg, bijna twee uren van hier, waar ongeveer honderd Hervormden gevestigd zijn en waar ik mede éénmaal 's maands voorga. Onderscheidene malen 's jaars vervul ik de dienst te Wimmenau, vier uren verwijderd, voor omstreeks honderd Hervormden. Zoo ook te Sparsbach, waar eene kleine gemeente is van zestig, en te Phalzweier van vijfzig leden. Naar omstandigheden ben ik verplicht in nagenoeg dertig verschillende kerken dienst te doen. Ze zijn voor 't grootste deel Luthersch, maar worden altijd bereidvaardig voor mijn ambtswerk ontsloten.

Wij wonen in 't midden eener bevolking, die voornamelijk Luthersch is. Wij leven met haar in vrede en overeenstemming, ofschoon de Gereformeerde en Luthersche gemeenten regterlijk gescheiden zijn. Vooral de Hervormden zijn zeer gehecht aan hun' zelfstandigheid, hoezeer dit ook met groote geldelijke offers gepaard gaat. Desniettenstaande is onze betrekking met de Lutherschen regt hartelijk, en zij wonen onze godsdienstoefeningen in de kerken, die wij met hen in gemeenschap gebruiken, even zoo goed bij als hunne eigene.

Slechts een zeer klein getal van Roomsche-Katholieken is in onze landstreek woonachtig. Van die zijde hebben wij alzoo niets te lijden.

De Hervormden zijn landbouwers, als het meerendeel der bewoners dezes lands. Door onvermoeide werkzaamheid en huiselijk overleg zijn zij van lieverlede tot zekeren welstand geklommen. Ook maken zij onder de bevolking het verstandigste deel uit, gelijk dan ook bij voorbeeld onderscheidene Hervormden tot burgemeesters («maires») hunner gemeenten verheven zijn.

In onze gemeente zijn weinig gezinnen, die onderstand behoeven. Maar dewijl al wat voor de kerk noodig is door vrijwillige bijdragen moet worden zaâmgebracht, is onze toestand altijd min of meer onzeker. Daarom hangt hij niet voor een klein deel van de Hollandsche toelage af.

Sedert de aanhechting van den Elzas en Lotharingen zijn wij onder het Duitsch bestuur gekomen; doch de kerkelijke zaken zijn in het wezen niet veranderd, vermits het land nog in al de inwendige belangen volgens de Fransche wet geregeerd wordt.

Mijne gemeente («paroisse») is gelegen in het departement van Zabern («Saverne»). Het grootste gedeelte der verspreide gemeentelieden bevindt zich in het canton van Lützelstein («Petite-Pierre»); het kleinste — met de kerk en de pastorie van Assweiler — in het canton van Drulingen.

't Schijnt mij toe, dat ik in de toekomst het oogenblik eener vereeniging tusschen de Gereformeerden en de Lutherschen dezer streek van verre naderen zie. Ik hoop, dat die vereeniging dan tot stand moge gebragt worden onder aannemelijke en eervolle voorwaarden, en dat wij in staat zullen zijn eene broederhand aan onze broeders in Christus toe te reiken. Dan zou de gift uit Holland misschien overtollig worden. Maar tot zoolang is zij zeer noodzakelijk voor ons bestaan, en ik zou niet weten, waar de gemeente met haar' zeer zamengestelde predikdienst en de menigvuldige uitstappen, daaraan verbonden, een' predikant vinden zou, indien het ons ontbrak aan de toelage uit Nederland. We zouden dan ook elders naar hulp moeten uitzien."

Ook deze brief eindigt met levendige dankbetuiging en warme aanbeveling in het gunstig aandenken der Nederlandsche broeders.

Wij hebben onze aandacht geschonken aan de belangwekkende lotgevallen eener kleine zustergemeente in Duitschland gedurende een tijdvak van honderd jaren. Van honderd jaren! Ik maak met nadruk opmerkzaam dáárop, dat de uit den dood verzezen gemeente in 1876 haar eeuwfeest had kunnen vieren en dat het in dit jaar (1877) juist eene eeuw geleden is, sedert wanneer zij haar' eersten en ijverigen predikant KIRCHHOFFER verkreeg. 't Moet ons een' streeklende gedachte zijn, dat het fonds der weldadigheid, in Nederland voor haar gesticht, daar nog staat onverdelgd en vruchtdragend, als een schoon gedenkteeken van de liefde onzer vaderen voor zwaar beproefde geloofsgenooten: eene liefde, zóó ruim, dat zij haar' vleugels ook over het buitenland uitspreiden en den nood van ver verwijderde broeders en zusters omvatten kon.

